

SISÈ CAPÍTOL

LA BARCELONA *MADE IN USA*

Barcelona és famosa als Estats Units pels seus músics i els seus oftalmòlegs.

THORNTON WILDER

EL SISTEMA AMERICÀ

L'escriptor Thornton Wilder –autor de la novel·la *El pont de San Luis Rey* o de l'obra teatral en què es va basar *Hello Dolly*–, coneixia de la nostra ciutat el músic Xavier Cugat i l'oftalmòleg Ignasi Barraquer. La gran majoria dels seus compatriotes només arribaven a Cugat, aleshores una estrella de cinema de Hollywood. En canvi, a Catalunya s'estava desenvolupant una americanitis que provocava passions irracionals cap a tot el que vingüés dels Estats Units. Acabada la Segona Guerra Mundial, amb una Europa destruïda i afamada, semblava que l'únic lloc on es podia viure amb totes les comoditats eren els Estats Units. L'estil de vida americà entrava per la foscor dels cinemes i trobava la seva expressió més depurada a les atractives descripcions que en feia la premsa. Les cròniques de Josep Maria Massip per a la revista *Destino*, de Jaime Arias amb els seus viatges al país dels gratacels, o els articles de la dinàmica Josefina Carabias –tots dos al *Noticiero Universal*– van familiaritzar el lector català amb els costums, els horaris, els nous electrodomèstics o els estranys períodes de vacances dels ianquis.

El periodista Del Arco escrivia a *La Vanguardia Española*, des de Nova York:

Los escaparates de las tiendas son de una algarabía de colorines y anuncios chillones que, para mí, en lugar de atraer, distraen, pero supongo que será buen síntoma el sistema publicitario cuando todos lo emplean. Sin embargo, algo me ha chocado; en las buenas tiendas una llamada a la atención: «Productos de im-

portación», que son los más solicitados y los más caros. Lo mismito que en España, pero al contrario, que nos pirramos por los artículos «Made in U.S.A.».

L'any 1952 sortia als quioscs una nova publicació que seria bàsica per entendre aquesta dèria. Era la revista mensual *Reader's Digest*, que aquí es deia *Selecciones del Reader's Digest*. Publicava tant articles originals com resums de reportatges i de llibres, sempre amb un punt de vista molt conservador i proamericà. A l'Estat espanyol va començar amb una tirada gegantina de 90.000 exemplars, gràcies al suport de les autoritats i de l'Editorial Católica, que va suggerir el poeta Leopoldo Panero com a director i el professor Julio Casares com a corrector d'estil. Així doncs, quan van arribar els primers vaixells de la Sisena Flota, els barcelonins ja coneixien els últims talls d'americana i usaven *after shave*, mentre que les barcelonines es posaven els primers pantalons i, tímidament, començaven a tallar-se els cabells curts.

Si als anys quaranta la publicitat utilitzava noms com *La Imperial*, *Triunfal* o *Invicta*, ara la moda era anomenar *Washington*, *Nueva York* o *La Americana* els productes més nostrats. Sortien acadèmies d'idiomes com bolets; a la secció d'anuncis per paraules de *La Vanguardia Española* el que més es veia era la paraula *inglés*. Des d'un «DISTINGUIDO profesor americano, procedente Berlitz School New-York. Clases domicilio» a una: «Academia inglés. INGLÉS ACTIVE. Método MAN GOLD, hablando desde primer día.» Els nord-americans passaven a ser els principals inversors estrangers a casa nostra, mentre l'economia espanyola era la que més creixia al continent europeu. A la Fira de Mostres de Montjuïc era comú veure el pavelló nord-americà atapeït de curiosos, que es barallaven literalment per agafar un prospecte o una mostra gratuïta d'un producte qualsevol. Electrodomèstics, refrescs, menjar ràpid, aparells fotogràfics i òptics, maquinària, productes agrícoles, tot provocava una curiositat immediata si duïa el segell dels Estats Units.

Hi havia sectors sencers, com el de l'automoció, que estaven dominats per companyies com la Firestone, de pneumàtics, o la MON, d'abrillantat d'automòbils, que es patrocinava amb l'eslògan «¡Se han terminado los coches desahuciados!». La *General Motors* aterrava a casa nostra i distribuïa els primers Chevrolet, Buick, Pontiac, Bedford o Vauxhall que es veuriem per les carreteres catalanes. La xarxa de ferrocarrils es va renovar l'any 1954 amb les locomotores dièsel de la sèrie 1.600 fabricades per Alco i General Electric –anomenades Marilyn per les seves corbes–, que van ser les prime-

res d'aquest tipus que va tenir la RENFE. Fins i tot el general Franco va canviar l'exclusiu Mercedes 540 que li havia regalat Hitler –i els tres Rolls Royce Phantom que li havíem pagat entre tots– per un Cadillac Cady 55 Fleetwood Limousine i dos Cadillac Fleetwood Brougham. Seguint l'exemple, els ministres van deixar els models anglesos i alemanys per marques com Studebaker o Chrysler. El més conegut d'aquells vehicles seria el Dodge Dart negre de l'almirall Carrero Blanco amb el qual va fer un salt d'uns quants pisos en l'atemptat que li va costar la vida el 1973.

L'any 1951 s'anunciava la companyia aèria Pan American World Airways i poc després Iberia comprava els seus primers quatre avions Superconstellation, nord-americans. Boetticher y Navarro obtenien la concessió de Westinghouse per construir la gran majoria dels ascensors que es van instal·lar en aquelles dates a Barcelona. També s'importaven gallines, «la super ponedora norteamericana Miss America, importada por Comercial Avícola de Importación S.A.», i pernil dolç (*York ham*), enllaunat en peces de dos quilos, que molts cuiners dels vaixells de la Sisena Flota intercanviaven per ampolles de vi o de conyac. La tenda El Trébol del Passeig de Gràcia mostrava a l'aparador la gavardina Indianápolis 981, mentre que la sastreria Casarramona del carrer Hospital venia el vestit d'home Xavier Cugat i l'americana Manhattan. Arribaven els primers bolígrafs amb tinta *paper mate*, amb la qual ja no calia paper secant per escriure. Als estancs es podien trobar noves marques com Winston i Lucky Strike. Elibe fabricava amb llicència el «Tubo Fluorescente Americano», i l'empresa Flex anunciava «¡Colchones como en América!... para descansar más en menos horas» amb un cowboy que es posava a fer la becaïna en un dels seus matalassos. En poc temps van aterrar nous electrodomèstics pensats per fer la vida més fàcil a les mestresses de casa; com l'olla a pressió Pronto –«la olla americana de mayor uso en el mundo»–, la «batidora americana» Baby, l'aspiradora Electro Spiro Senior, els ventiladors Hurricane, les rentadores Philco o els frigorífics Westinghouse, que anunciaven la seva nevera Super-9 com «una embajada norteamericana en España». I no ens podem oblidar de les faixes Caucholina «estilo americano», que van causar furor entre la gent gran.

Tot això va coincidir amb un veritable culte cap als nous materials i les fibres artificials, com el plàstic, el niló i el plexiglàs, que la marca Gerplex anunciava a la seva botiga del Passeig de Gràcia com l'última novetat «para la gente elegante». A mitjan anys cinquanta s'instal·len les primeres escales

automàtiques als gran magatzems i comencen les ofertes, seguint els agressius sistemes de venda nord-americans. La pelleteria Oso Blanco del carrer Fontanella presentava una gran liquidació d'estocs per l'anomenat «sistema americano» (avui en dia en diem senzillament «rebaixes»). La publicitat d'aquesta popular botiga en feia pedagogia:

Señora, ¿Usted sabe en qué consiste la venta Sistema Americano? La venta Sistema Americano consiste en vender todo lo sobrante de la temporada, mejor dicho, en regalar los géneros sobrantes de la actual temporada para poder presentar, en la próxima, nuevos modelos, géneros recién fabricados y dar trabajo a nuestros obreros. El beneficio del negocio ya se hizo con la venta efectuada durante el año, y lo no vendido puede regalarse o, mejor dicho, venderse por un precio insignificante. Si usted contempla en los escaparates de la Peletería Oso Blanco los precios marcados con números rojos, se asombrará y usted misma dirá: Es mi regalo que debo aprovechar.

Òbviament encara no existien el moviment ecologista ni les associacions de defensa dels animals; a ningú se li havia acudit encara que els abrics de pell poguessin ser un crim i les dones de l'època somiaven tenir-ne un sense cap mena d'escrúpol moral.

A finals de la dècada també van aparèixer els primers supermercats. El ministre del ram, Alberto Ullastres, va anunciar en un discurs la voluntat del Règim de promocionar aquest nou tipus d'establiment, importat directament dels Estats Units. L'any 1958 el Radio Boletín de l'ambaixada nord-americana anunciava que estaven a punt d'obrir-ne a Barcelona i Madrid. El Ministeri d'Economia endegava l'«Operación Supermercados», el mateix any que s'obria a Suècia la primera botiga d'IKEA. El setembre d'aquell any a *La Vanguardia Española* anunciaven:

Los supermercados, de los que nos llegan amplias y variadas noticias desde los más diversos países, se cristalizan hoy, por lo que a nuestra ciudad respecta, en una noticia concretísima: dentro de un mes y medio, día más o menos, Barcelona tendrá en funcionamiento un supermercado.

Enmig d'una gran expectació al desembre s'obria el primer establiment d'aquest tipus al passatge Domingo, entre la Rambla de Catalunya i el Pas-

seig de Gràcia, «con unas supermodernas puertas en “uve”, grandes cristales y una clara madera que con su grito funcional alcanza a cubrir toda la fachada del establecimiento, anunciado por unas airosas letras rojas». El capità general de Catalunya, el tinent general Pablo Martín Alonso, va visitar les noves instal·lacions i es va mostrar molt satisfet que es congelessin fins i tot les patates fregides, fins al punt d’afirmar que d’aquella mena de comerços n’hi hauria d’haver a tots els barris. El juliol de 1959 obria el segon establiment, a l’avinguda Sant Antoni Maria Claret. S’anomenava Caprabo, acrònim del cognom dels seus fundadors: Pere Carbó, Jaume Prat i Josep Bonet.

Expressions com «modelo americano» o «tipo americano» es van estendre a tot el comerç. El consumidor volia productes fets als Estats Units; o com a mínim, manufacturats com si ho fossin. L’empresa que millor va representar aquest nou esperit va ser la Coca-Cola, que tornava als aparadors de bars i botigues després de quinze anys d’absència. Arribava pocs mesos després de la primera visita de la Sisena Flota; i en certa mesura, com a conseqüència directa de l’afició a prova de bales dels mariners per aquest popular refresc. La beguda havia estat inventada a Atlanta per un farmacèutic –excombatent sudista i morfinòman– anomenat John S. Pemberton, i amb el temps s’havia convertit en el símbol de l’estil de vida ianqui. A Catalunya havia deixat de produir-se l’any 1936 per culpa de la Guerra Civil. I no va ser fins l’inici de converses entre Washington i Madrid que els directius de l’empresa van decidir tornar a provar sort. L’encarregat de dur a terme aquesta tasca va ser Jim Farley, un irlandès ultracatòlic i admirador de Franco –i president de la federació nord-americana de boxa– en qui Roosevelt havia pensat com a vicepresident. La seva polèmica personalitat va fer que finalment fos escollit Truman, i per compensar-lo li van donar la concessió de la Coca-Cola.

Farley, parodiat per James Cagney a la clàssica *One, two, three* (Billy Wilder, 1961), era un tipus extravertit i una mica poca-solta. Diuen que va intentar convèncer el Papa Pius XII perquè fes servir el popular refresc a l’eucaristia. Sempre deia: «Quan pensem en els comunistes pensem en un teló d’acer; en canvi, quan ells pensen en la democràcia pensen en Coca-Cola.» L’octubre de 1949 Farley va arribar a Madrid i es va entrevistar amb el dictador. Misteriosament, van decidir que la primera planta d’embotellament s’instal·lés a Barcelona, que era el punt per on s’estava introduint la cultura americana a la península. El primer president de l’empresa a Espa-

nya va ser Gregorio Marañón Moya, un franquista tebi; però aviat va ser substituït per Juan Antonio Sainz de Vicuña, president de la Federació Espanyola de Golf i format a la Universitat de Columbia, que es va posar a buscar algú que es fes càrrec de la concessió. Un dels primers a qui va proposar-ho va ser l'empresari conserver Rafael Massó, que va sentenciar: «Esta bebida no tendrá ningún futuro en nuestro país.» Així doncs, va contractar els serveis de Santiago Daurella, un embotellador de gasoses barceloní que va crear l'empresa Cobega per distribuir a Andorra i Catalunya.

La cosa no era fàcil. Aquí ja hi havia un mercat de refrescs fort, bàsicament dominat pel vi amb gasosa i les begudes carbonatades. Però a Europa encara era pitjor. A França hi havia en aquells moments una dura campanya contra la cola promoguda pels productors de vi. A Bèlgica i Holanda eren els cervesers els que s'hi oposaven; i a Anglaterra (que encara és el país europeu on menys se'n consumeix) no en demanava ningú. Només Alemanya i Itàlia eren bons mercats, raó que explica l'interès per introduir-se a Espanya. Així, la segona etapa de Coca-Cola comença l'agost de 1951 amb la planta del carrer Almogàvers. De llavors ençà, Barcelona sempre ha estat la ciutat europea més aficionada a la Coca-Cola, compartint gustos amb els mariners de la Sisena Flota, que mai van tenir problemes per trobar-ne a tots els bars i restaurants que van trepitjar. Com m'explicava un cambrer de la Rambla, si en demanaven en un lloc on no n'hi havia, ràpidament l'amo feia anar el mosso a buscar-ne on fos. I ja procurava tenir-ne la propera vegada.

Les primeres ampolles van sortir a la venda l'abril de 1953, coincidint amb l'arribada del portaavions *USS Tarawa*, la tripulació del qual va ser la primera a tastar la seva beguda nacional feta a casa nostra. Segons sembla, la versió local era menys dolça que l'original i no hi havia costum de servir-la amb gel. L'eslògan llavors era «Coca-Cola, deliciosa y refrescante», i arribava als bars gràcies a dos camions rònecs supervivents de la batalla de l'Ebre. Tot just feia tres mesos que havia estat escollit president Dwight D. Eisenhower, que en prenia molt sovint. El setembre del mateix any aterrava a la capital catalana *mister Farley*, de pas en un viatge per Europa i el nord d'Àfrica. Com deien llavors els executius de la companyia, «quan els nostres enemics es queden amb la gola seca de tant cridar contra els Estats Units, es refresquen amb una Coca-Cola».

A la popular beguda molt aviat li va sortir competència. L'any 1955 arri-

ba la Pepsi Cola, inventada a finals del segle XIX per Caleb Bradham, un farmacèutic de Carolina del Nord que buscava una medecina contra la dispèpsia. A partir de 1949 aquest nou producte va començar a fer ombra als seus rivals de la Coca-Cola, i el nou president de la companyia, William B. Forsythe –descendent d'un llinatge d'herois nordistes de la guerra de Secesió–, va començar negociacions amb les autoritats per dur-la a Espanya. Si la Coca-Cola era un producte sudista i s'havia instal·lat a Barcelona, la Pepsi Cola –que era un producte nordista– s'havia d'instal·lar a Madrid. La concessió va anar a parar a Embotelladora Madrileña SA, que va començar a anunciar-la combinada amb conyac: «Pepsi Cola, Fundador y un trozo de hielo.» Tres anys més tard apareixeria el seu eslògan més conegut: «La bebida de la cordialidad».

L'ENCENADOR QUE NO S'APAGAVA MAI

Els bolígrafs que no tacaven, les ulleres de sol de policia de carretera, els primers cereals –que es venien en bossetes com si fossin cacauets–, els rellotges Rolex i les cadenetes extensibles metàl·liques Armiflex, una cosa tan insignificant com el tallaungles, el sistema Frigidaire, els niquis, les rebeques..., la varietat de productes americans era infinita. Però en destacava un que estava directament relacionat amb la Sisena Flota, que n'havia fet tot un símbol i que el va introduir entre els catalans. Es tractava de l'encenedor Zippo. Aquell petit objecte era una de les meravelles que portaven a sobre els soldats, els aviadors o els mariners nord-americans de la Segona Guerra Mundial. Tenia fama de no apagar-se mai i de funcionar amb tota mena de benzina, ideal per als soldats al camp de batalla. Com deia la publicitat, «Zippo-lighter, works or we refund your money». (Encenedor Zippo, funciona o li tornem els diners.)

Tots els vaixells de l'US Navy duien a bord botigues on es podia trobar un Zippo amb el nom i la silueta de la nau gravats. Els mariners els compraven a molt bon preu i les duien sempre a la butxaca. Resultaven ideals a coberta, fins i tot amb mal temps, ja que tenien una flama segura i potent que costava d'apagar. Quan els primers encenedors d'aquesta mena arriben a les barres dels bars de Barcelona aixequen una onada d'admiració entre els fumadors locals, que els veuen per primer cop. Aviat tota la població masculina

na de la ciutat en van voler un; representaven una sublimació de la imatge del mascle, amb el seu cos quadrat i pla d'acer, el seu sistema d'obertura metàl·lic i de soroll sec, una metxa envoltada per una peça semblant al canó d'una metralladora, i l'olor a gasolina que deixava al cigarret. Si els nens miraven d'obtenir xiclets i xocolata, els adolescents es van concentrar sobretot a aconseguir un Zippo.

Pel que sembla, un aficionat de París té la col·lecció més important d'Europa, ja que escorcollant les platges de Normandia va trobar un munt d'encenedors dels soldats morts. El barceloní Joan Guimerà li va al darrere, amb més de 700 encenedors originals i unes 50 còpies. En destaquen tres exemplars autèntics de la guerra del Vietnam i uns 200 que van pertànyer a diversos vaixells de la Sisena Flota. El vaig localitzar a través d'un article que vaig trobar a la xarxa on parlaven d'una trobada de col·leccionistes a Mataró. Vaig llegir que el primer que va tenir era d'un mariner nord-americà i li vaig trucar immediatament. Em va citar a la terrassa de casa seva, en ple mes de juliol. El senyor Guimerà és agent comercial retirat. Va estudiar anglès a la Berlitz School i batxillerat a La Salle Bonanova, on jugava a futbol amb el seu bon amic Lluís Permanyer, a qui recorda com un crac de passí llarg i gran potència de xut que lluïa sempre el número 10 a l'esquena. Després va estudiar Econòmiques i va treballar amb el fotògraf Joan Colom en una fàbrica de camises del carrer Viada –ell era el cap de vendes i en Colom el director de comptabilitat. Curiosament, no fuma.

El dia que vaig parlar amb ell el senyor Guimerà encara recordava la impressió que va causar-li descobrir aquell objecte: «Vaig tenir el primer Zippo als 15 anys, el 1955. En aquella època estava de moda portar pantalons i camises texanes, i un encenedor d'aquells. Sabíem que molts mariners americans anaven pel bar Panam's, a la Rambla, i era la manera de trobar-los. Tenien per costum regalar-ne, perquè ells els compraven molt barats. Llavors, com ara, els nois anàvem a voltar per la Rambla. Ja érem jovenets, i ens agradava fer el pendonet i baixar pel port, que era on hi havia l'ambient. Bevíem Cuba llibres al Panam's, perquè a tot li fotien nom americà. Allí em vaig fer amic d'una dona de la vida i ella em va regalar el primer Zippo. Aquella noia devia tenir vint-i-vuit o vint-i-nou anys, però jo la veia com si fos la meua àvia. Estil Marilyn: pits grans, jersei i faldilla de tub. Si m'hagués dit d'anar-me-n'hi al llit jo m'hauria acollonit.»

»El Panam's era un local on es baixaven unes escales fins al bar. Jo, amb

cinquanta pessetes, que llavors era una muntanya de diners, hi anava els caps de setmana a fer-me l'home i a xerrar amb les noies fins que arribaven els mariners. Quan venien els de la Sisena Flota les senyoretetes del local es mobilitzaven i se'ls enduien, a veure si en pescaven algun. Però el lloc tenia una mica de classe, no era tan desballestat com els tuguris del barri Xino, on no ens atrevíem a entrar. Un dia, parlant amb aquella noia, em diu que té un fill. La sorpresa va ser majúscula quan vaig saber que les noies no estaven allí per divertir-se. Aquella concretament hi era perquè el seu pare l'havia fet fora de casa en quedar-se embarassada. Era mare soltera i es dedicava a la prostitució per alimentar la criatura. Això em va deixar molt afectat. A la dictadura va haver-hi molta gent que les va passar molt putes, dones que per fam o per mantenir els fills havien de vendre's. I encara rai, perquè els americans van treure molta gana.

»Jo sempre li demanava que m'aconseguís un Zippo; un dia aquella noia va i em diu: "Toma pesao, aquí tienes tu encendedor." Anys després, quan ja havia tornat del servei militar, anava amb els amics al Molino i allí la vaig veure, fent cantonada, però no vaig tenir collons de dir-li res. Al Panam's encara en vaig trobar uns quants més, d'encenedors. Després de casat en vaig començar a comprar i els amics me'n regalaven, però mai he pogut oblidar aquell primer exemplar. Per a mi va ser com obrir els ulls a una realitat que desconeixia, com fer-me gran de cop [i mentre em diu això me l'ensenya i l'acaronar]; és l'únic de la col·lecció que ha estat usat, jo hi he fummat, amb aquest.»

L'ESPIONATGE DELS CALÇOTETS

L'arribada dels mariners va revolucionar sectors sencers del comerç barceloní. Sovint demanaven productes que aquí encara eren desconeguts, de manera que els botiguers es van haver d'espavilar. Un cas ben clar va ser la passió dels nois de la Sisena Flota per les rosquilles, que ells anomenaven *doughnuts*. Quan en demanaven a les fleques o als bars sempre es trobaven amb la mateixa cara d'estranyesa del dependent o del cambrer, com si els parlessin xinès. Aquest producte de pastisseria tenia el seu origen a Holanda i de fet no estava gaire lluny de varietats tan nostrades com el xuixos o els xurros. Era una massa de farina fregida amb sucre, en forma de pastisset

rodó. Com que solia quedar una mica cru pel mig li feien un forat al centre i així s'asseguraven que la textura fos més homogènia. Va arribar a Nova York de la mà dels primers colons holandesos, però a principis del segle XX es va convertir en un dels aliments més coneguts i consumits entre els treballadors de la indústria i entre els policies, que en van fer tot un símbol de la seva feina. No obstant això, la denominació *doughnut* (pasta de nous) era genèrica; feia referència al pastís i no a una marca en concret. De les moltes empreses dedicades a fabricar-ne en destacava la Doughnut Corporation, fundada per John Uhler Jr. –el rei de la pastisseria industrial nord-americana–, pare de John Uhler Lemmon III, el nom autèntic del gran actor Jack Lemmon.

Aquest pastís va ser una altra de les claus de l'exèrcit del Estats Units durant la Segona Guerra Mundial. Sempre se'n trobaven, acabats de fer, a les cafeteries de campanya, i deien que el soldat americà vivia de *doughnuts*. A bord dels vaixells de la Sisena Flota també n'hi havia, amb una gran varietat de gustos i colors. Però quan els nois de la Navy baixaven a terra es trobaven que a casa nostra ningú els coneixia. Pel que he pogut esbrinar, va haver-hi diverses iniciatives per fer-ne de casolans en algunes fleques del barri Xino i la Rambla. Però els botiguers locals no estaven acostumats a un producte amb tantes varietats i tipus com aquell, i encara tardaria uns quants anys a introduir-se'n una versió autòctona. Les primeres rosquilles fetes aquí industrialment es van fer esperar fins l'any 1960, quan Andreu Costafreda –un fabricant de farines barceloní–, de tornada d'un viatge als Estats Units, es va associar amb el madrileny José Rivera i van fundar l'empresa Panificio Rivera Costafreda, més coneguda com Panrico. El seu producte va tenir una gran acceptació i va ser conegut pel nom castellanitzat de *donut*; tot i que els americans seguien preferint els de casa.

Una altra de les laminadures introduïdes directament pels nois de la Sisena Flota van ser els xiclets, que van conèixer un èxit immediat entre la canalla. A casa nostra, aquesta goma per mastegar arriba amb els mariners, que la regalaven habitualment als nens de Barcelona. Aviat es va convertir en una llepolia molt preuada, en el producte d'importació preferit pels infants. Els originals americans –de la marca Adams SA– no es comercialitzarien a Catalunya fins l'any 1963. Però des de 1951 ja se'n podien trobar a molts quioscs, comprats directament al mercat negre que sempre hi va haver amb les tripulacions dels vaixells nord-americans. Els primers fets aquí

van ser els famosos Bazooka, de tres pisos i gust de maduixa; els Niña –també de maduixa–, fabricats per la companyia Fleer Española; o els Cosmos –de l’empresa Chicles Americanos–, de color negre i gust de regalèsia. Però els més coneguts van ser els Dunkin –de Gallina Blanca–, que duïen els millors cromos per col·leccionar i figuretes de plàstic, o els Cheiw de la marca Damel.

Però si hi havia un producte que representava l’estil de vida nord-americà eren els pantalons texans, també introduïts a Catalunya per la Sisena Flota, que aviat els va convertir en una preuada moneda de canvi. Els mariners podien treure’n sucosos beneficis, fins i tot dels estripats, ja que el públic català els valorava com una peça de roba associada a la més rabiosa modernitat. Molt abans que el rock els posés de moda, ja eren buscats i cobejats pels adolescents autòctons, que els podien comprar de contraban a certs domicilis particulars de la Barceloneta i de la part baixa de la Rambla. Els Levi’s eren un luxe exclusiu, a l’abast només dels més agosarats, i amb una mica de desimboltura i molta paciència se’n podien aconseguir a bon preu.

Immediatament en van sortir còpies, fetes amb gèneres diferents dels originals però tintats amb el mateix to de blau, eufemísticament coneguts com «texans d’estiu». Molts petits tallers de confecció van intentar fabricar-ne, amb resultats diversos. Tanmateix, amb el mercat negre i les còpies no n’hi havia prou per satisfer una demanda cada cop més gran. L’any 1954 els germans valencians Sàez Merino van fabricar un teixit pensat per fer roba de treball que s’adaptava perfectament a la producció de texans. Durant un temps en van estar fent sense nom, fins que el 1962 van registrar la marca Lois, que es convertiria en la principal subministradora a casa nostra. En els seus bons temps s’exportava a tot el món i personatges com Rod Stewart o els components del grup suec Abba es van deixar fotografiar amb els seus models. Curiosament, la seva decadència, als anys vuitanta, va coincidir amb la lluita que van tenir amb l’empresa Osborne, ja que totes dues reivindicaven en exclusiva l’ús d’un brau en la seva publicitat.

Potser la història més estrambòtica de les relacionades amb el mercat negre improvisat pels mariners sigui la de la roba interior. Des del primer moment, les mitges de niló van ser el seu article preferit per fer-se un sobresou, o per fer un regal a una amiga. Pel que fa al vestuari masculí, els mitjons, les samarretes i els calçotets dels uniformes eren certament diferents

dels que s'estilaven per aquí, cosa que va obrir un altre nou mercat. Els mitjons negres de niló que duïen els tripulants van trobar la seva rèplica casolana en marques com American Sport o Calcetines Yanqui. Pel que fa a les samarretes amb tirants –conegudes com «Imperio»–, van cedir el lloc a les de màniga curta i coll tancat, de color blanc –antecedent directe de les actuals *T-shirts*–, originalment dissenyades per l'US Navy. El cas més curiós es va donar amb els calçotets. Tradicionalment aquí en deien així d'una peça de cotó de mitja cama força antiestètica. Però els nord-americans en portaven uns sense camal, molt ajustats i curts, amb una peça a la bragueta en forma d'i grega. En deien *slip*, i aviat es van convertir en una possibilitat de negoci per als fabricants del tèxtil. Qui va aprofitar millor l'ocasió va ser l'empresa dels Sabat, a Igualada.

Mitjançant un bon amic igualadí, en Jep Rabell, vaig poder posar-me en contacte amb la nonagenària Maria Teresa Sabat. Per telèfon em va sorprendre la seva energia i la seva memòria. Els Sabat són una de les grans famílies de l'Anoia; una Sabat es va casar amb Nicolau Casaus, i una altra amb el gran jugador del Barça Estanislau Basora. La senyora Sabat em va explicar que els primers esllips els va introduir el seu pare l'any 1932, després d'un viatge a Nord-amèrica, a partir dels que fabricava allí l'empresa de banyadors Jansen. Portava la concessió europea d'un determinat material i d'un tipus concret de tallatge, que es va comercialitzar amb el nom de *braslip*; una paraula que sonava americana (segurament inventada pels propietaris de la marca, ja que no existeix en anglès). Però el producte no va tenir gaire èxit i la gent gran deia que eren calçotets de marietes. Anys després, enmig de la dèria pels Estats Units, els Sabat, propietaris de la marca Ocean, redescobriren aquells models, molt semblants als calçotets de la marineria, i els tornarien a llançar al mercat. En acabat s'hi va afegir una altra empresa igualadina, Fabrimalla, que va treure un altre model basat en la roba interior de la Navy anomenat Jim, que eliminava l'obertura central i en feia d'estampats. Anys després l'empresa de la família Sans treuria la marca Abanderado, també especialitzada en esllips. La paradoxa és que l'última d'arribar va engolir les altres dues, i al seu torn va ser adquirida per la multinacional Sara Lee, dels Estats Units. D'alguna manera, els calçotets sense camal, després de recórrer un llarg camí, tornaven a casa.

M'OBSERVA UNA GAMBA

James Earl Barker era un membre de la tripulació del destructor *USS Warrington*, on treballava a la sala de màquines. Va venir a Barcelona en dues travessies; la primera de sis mesos –entre els anys 1969 i 1970–, i la segona de vuit setmanes l'any 1971:

De fet, és possible que hi anéssim en més d'una ocasió durant el primer viatge. Recordo que la primera vegada que vam baixar a terra, amb uns quants companys del vaixell, vam haver de recórrer una mena de moll fet amb murs de sacs terrers al final del qual es veia l'estàtua de Colom, que era un senyal molt visible per trobar el camí de tornada. La nostra nau estava ancorada al port, protegida per una zona barrada, i l'accés estava sempre vigilat per un guàrdia. Recordo que vam passejar per la Rambla de las Flores. Era un bulevard molt ample, de grans voreres, i al mig hi havia flors i artistes amb cavallets que exposaven les seves pintures per vendre. Aquesta avinguda portava fins a una plaça on hi havia molt de trànsit, a prop d'una central telefònica des d'on trucàvem a casa amb cobrament a destinació; i jo parlava amb la meva mare, i potser amb el meu pare, si havia tornat a casa de la feina.

Els mariners acostumaven a anar al Panam's o al Cosmos, entre altres llocs; per ballar, beure, escoltar música, menjar alguna cosa, i potser conèixer alguna noia. Recordo que en un d'aquests llocs un dels meus amics no parava de posar la cançó *Sugar, Sugar* [dels Archies] al *juke box*, perquè era un dels últims *hits* de la ràdio quan havíem marxat dels Estats Units. Aquest mateix mariner es va quedar ben xocat, i fins i tot una mica espantat, quan va veure dues gambes al seu plat de paella. Estàvem en un restaurant molt selecte del port que tenia uns grans finestrals que donaven al mar. Ell, com la majoria dels americans, no estava acostumat a veure antenes al plat; i menys encara que l'estiguessin mirant uns ulls mentre menjava. Naturalment, les gambes eren mortes i en realitat no ens podien mirar. A mi em va agradar la paella; era la primera vegada que en menjava. Tot i així, no em vaig menjar les gambes per no ferir la seva sensibilitat.

Devíem baixar a terra un diumenge, perquè aquella tarda vam anar a veure una *corrida* de sis toros. Per la nit, en un restaurant, mentre intentava desxifrar la carta –no parlo castellà–, vaig reconèixer una similitud entre el so de la paraula *biftek* –o com es digui– i el terme anglès *beefsteack*. Vaig preguntar al

cambrer si era la mateixa cosa, però ell no sabia gaire anglès i no m'ho va poder aclarir. Aleshores vaig recordar que la paraula espanyola que s'utilitzava a les pel·lícules de *cowboys* era *vaca* i li vaig preguntar:

–¿Vaca?

I ell va contestar:

–Sí, potser...

Els meus companys i jo no paràvem de riure, només de pensar que no sabíem si el que ens menjaríem aquella nit per sopar era carn de vedella o una altra cosa. Em venien al cap els sis toros que havien matat els toreros, i em preguntava si aquella carn no devia ser d'alguna d'aquelles bèsties. De tota manera, vaig demanar un *beefsteack* i em va agradar.

En aquella època et canviaven 70 pessetes per 1 dòlar. Jo, en la meva situació, destacat les vint-i-quatre hores del dia al vaixell i treballant la majoria del temps, suposo que devia fer unes vuit pessetes l'hora. Tinc molt bons records d'uns autos de xoc. Allí, per cinc pessetes em donaven una fitxa de plàstic dur de color groc que l'havies de ficar al lloc on tocava, a la part de dalt del cotxe, i et permetia circular uns quants minuts. Una vegada em van donar un cop tan fort que el barret blanc de mariner em va caure del cap, va sortir disparat fent voltes entre els vehicles i va quedar tot esquixat, amb una taca de greix just al mig. No el vaig poder recuperar. L'última vegada que el vaig veure un adolescent el movia desafiant com si me l'hagués capturat en combat.

Als ports mediterranis, a la Navy se li permetia el que anomenaven *Cinderella Liberty* (la Llibertat de la Ventafocs); la qual cosa significava que havíem d'estar a bord a mitjanit. Si no es considerava una absència no autoritzada i era una falta que et podia dur davant un tribunal militar. Aquell dia m'havia quedat al lloc dels autos de xoc més de l'habitual i tornava sol cap a la nau. Anava caminant molt amoïnat esperant no tenir problemes pel fet de no portar l'uniforme complet perquè havia perdut la gorra. Finalment, en arribar on hi havia el nostre destructor, em vaig adonar que anava pel costat equivocat de la llarga tanca que encerclava el vaixell, i que, quan arribés al costat correcte de la tanca, ja seria la mitjanit tocada. I això era molt pitjor que perdre el barret. Així doncs, em vaig apropar al guàrdia espanyol que hi havia a la porta d'accés i el vaig cridar amb paraules remotament castellanés i prou senzilles per poder entendre-m'hi (com *pardonamera*, *posible*, etc.), mentre feia un gest amb els dits com si caminés. De seguida va entendre el que li volia dir, em va donar un copet a l'espatlla i em va acompanyar fins a

una de les portes que hi havia a l'altre costat del moll. Anàvem xerrant tota l'estona, i ell es lamentava contínuament de no saber anglès. Vaig arribar a la tanca que duia al meu vaixell segons abans de la mitjanit i em vaig acomiadar del meu acompanyant. Mentre pujava li donava les gràcies, i encara el vaig saludar dues vegades més. Un cop a bord, em vaig presentar a l'oficial de coberta que hi havia de guàrdia i li vaig demanar disculpes per haver perdut el barret. Tanmateix, no va semblar que fos cap problema i no va passar res. Desgraciadament, no vaig conèixer ningú a Barcelona. No ens permetien portar roba civil. I tampoc ens hi quedàvem prou temps per poder marxar fora de la ciutat. Les nostres estades a port eren molt breus, i de vegades ens passàvem setmanes senceres a la mar.

LES ESTRANYES BECAINES DEL GENERAL FRANCO

Efectivament, els mariners, a principis dels anys setanta, tenien molta feina. A part de la guerra del Vietnam, el Mediterrani presentava símptomes d'una gran eferescència. Els acords del Caire havien permès als refugiats palestins instal·lar-se a Jordània, però guerrillers de diverses faccions van provar d'assassinar al rei Hussein defensant que aquell país era part de Palestina. La Sisena Flota, amb el portaavions *USS Independence* al capdavant, es va concentrar davant les costes del Líban i d'Israel. Amb el suport nord-americà, l'exèrcit jordà va bombardejar els camps de la guerrilla palestina amb napalm. En aquells atacs hi van morir 5.000 persones i 20.000 més van resultar ferides, en una acció que es va conèixer com el Setembre Negre, nom que faria servir el grup terrorista que va perpetrar la massacre de Múnic durant l'Olimpíada de 1972. Les prioritats en altres llocs més calents del Mediterrani, el canvi de clima polític a Espanya i la modernització de les unitats de la Navy –que amb la seva potència de foc feien innecessàries les grans concentracions de naus– van fer que les visites al port barceloní minvessin espectacularment, si les comparem amb les dels anys cinquanta i bona part dels seixanta. I és que no solament va reduir-se el nombre d'unitats, sinó que les estades també es van fer més curtes. Malgrat això, cada cop era més freqüent l'elecció de la ciutat com a destí per passar el Nadal. Quan a les tripulacions de la marina nord-americana se'ls passaven formularis per saber on preferien fer port per aquelles dates, la capital catalana

sempre quedava al capdamunt de la llista. I molts oficials utilitzaven aquesta destinació com a premi per a les seves dotacions.

El mes de març de 1970 arribava el vaixell de suport logístic *USS San Diego*, que duia un obsequi d'aquella ciutat californiana per a l'ajuntament de Barcelona en agraïment pel bon tracte i l'amabilitat dels barcelonins cap als mariners nord-americans. També va venir per primer cop el nou comandant en cap de la Sisena Flota, el vicealmirall David C. Richardson. Aquell any s'obria la secció barcelonina de la Navy League of the United States, una de les primeres a Europa. Mentrestant, els avions americans de la base líbia de Wheelus eren expulsats del país. El nou governant, el coronel Muammar al-Gaddafi, havia tancat les bases que el Regne Unit i els Estats Units mantenien al seu territori. El personal i l'equip de Líbia va ser transportat provisionalment a Saragossa, la qual cosa no va agradar gaire ni al govern ni a l'exèrcit espanyol. Entre l'1 de setembre i el 28 d'octubre no va venir cap vaixell americà a la ciutat. Part de la flota estava al Mediterrani oriental; i l'altra part a la base naval de Nàpols, per rebre el president dels Estats Units.

Nixon va visitar a Gaeta el buc insígnia *USS Springfield* i el portaavions *USS Saratoga*. Era a bord quan va rebre la notícia de la mort del president egipci Gamal Abdul Nasser, la qual cosa significava un empitjorament de la situació a tot l'Orient Mitjà. Poc després aterrava a Madrid per entrevistar-se amb el general Franco. Malgrat que no va tenir punt de comparació amb la visita d'Eisenhower de 1959, les autoritats van fer tot el possible per dedicar-li una bona rebuda. Es va decretar dia lliure a les escoles i a moltes empreses. A diferència de 1959, però, a la universitat madrilenya va haver-hi actes de protesta contra l'imperialisme nord-americà. En aquella entrevista el dictador va oferir-se com a mitjancer entre els Estats Units i els països àrabs. Nixon va afirmar que «Franco es nuestro aliado y baluarte en la trascendental lucha que empezamos hace 50 años». Però en una conversa privada el president reconeixia: «Me reuní con Franco y qué quiere que le diga [...] fue de lo más aburrido.» El vell general estava en ple declivi físic; fins i tot es va endormiscar mentre parlava amb el mandatari americà. La Casa Blanca no les tenia totes, després d'aquell viatge. ¿Què passaria a Espanya quan Franco es morís? ¿Seguiria el franquisme sense ell? ¿Vindria la monarquia o la república? ¿Hi hauria una altra guerra civil? ¿Què passaria amb la Sisena Flota llavors? Des d'aquell mateix instant

els estrategs de l'US Navy van començar a buscar substitut a les bases espanyoles, per si mai havien de fugir cames ajudeu-me. Però també hi havia qui veia les coses amb més lucidesa, com el sotsdirector de la CIA Vernon Walters, també de visita per Madrid: «El gran aliat de Franco seran les classes mitjanes, que avui són la major part de la societat espanyola i que tenen ja una situació benestant i no se la jugaran al tot o res en una altra guerra civil.»

La crisi desfermada pel Setembre Negre va fer que s'anul·lessin diverses visites de vaixells, com la del destructor amb míssils guiats *USS Dahlgren*, els destructors *USS Perry* i *USS Meredith* i el buc de subministrament *USS Seattle*, que havien d'arribar el 9 d'octubre i van ser desviats cap al Pròxim Orient. Una cosa semblant va passar amb el portahelicòpters d'assalt amfibí *USS Guam*, que havia d'estar-s'hi una setmana i finalment va ancorar entre l'11 i el 13 de novembre. Tanmateix, el Nadal de 1970 van visitar Barcelona prop de 10.000 mariners nord-americans.

FLAMENC I GRAMOLES

El senyor Ted Reich era un dels tripulants de l'*USS Roanoke*:

Mentre estàvem ancorats a Barcelona va pujar a bord un grup de músics i ballarins i ens van oferir una actuació meravellosa, amb la ciutat al fons. Era un espectacle ple de ball flamenc i castanyoles, interpretat per unes senyoretes molt atractives. Vam fer un passeig per la ciutat. Recordo que vam anar a una taverna molt interessant situada en un soterrani, on la llum procedia d'uns forats al sostre; feia l'efecte que estaves en una claveguera o en un túnel subterrani. També vam assistir a una cursa de braus i a altres diversions típiques per als mariners joves amb temps lliure.

Ted Reich, com tants compatriotes seus, es va entusiasmar aviat amb el folklore local, que les autoritats utilitzaven molt sovint per complimentar els il·lustres visitants. El franquisme es mostrava al món amb una peineta i farbalans.

L'arribada de la Sisena Flota va significar un canvi en el gustos musicals dels catalans. A bord dels seus vaixells els joves mariners duïen discos amb

les últimes novetats que sonaven als Estats Units, que aviat es van poder escoltar a molts locals de casa nostra. Les darreres tendències de jazz, el rock & roll, el blues, la salsa, fins i tot el rap, van entrar com una influència més d'aquella nova cultura de masses, que al principi era vista amb singular prevenció pel Règim. Però les influències musicals eren de doble direcció. Ja des de la primera visita, les tripulacions, així que baixaven a terra, es trobaven amb un munt de ritmes i d'estils totalment desconeguts al seu país. La marineria es movia per un racó de la ciutat atapeït de sales on es podia assistir a concerts de música en viu, als quals es van aficionar ràpidament. Seguint el gust pel *typical spanish*, el flamenc els va cridar poderosament l'atenció. La sensació festiva, el tipisme del decorat i la presència constant de dones –amb els seus balls sensuals– van provocar un nou renaixement dels negocis dedicats a aquesta música.

Abans de la Guerra Civil, Barcelona havia estat un dels centres flamencs més actius de tota la Península. Al triangle format per la Rambla, el Paral·lel i el carrer Sant Pau s'hi concentraven una bona pila de locals d'aquesta mena. A principis dels anys cinquanta, per influència directa dels mariners nord-americans, aquest ambient canvia d'escenari i surt una altra fornada d'establiments a l'altre costat de la Rambla, que serà on els visitants ianquis descobriren el xerès, els cartells de toros i el picar de mans, que mai van acabar d'aprendre del tot. Quan un mariner deixava la seva nau i es posava a caminar, un dels primers llocs que trobava era la taverna Sanlúcar, al número 26 de la Rambla. Era freqüent veure-hi algú amb una guitarra cantant per *bulerias* o per *soleàs*. Una mica més amunt hi havia Los Cabales, al carrer Gínjol número 1, on tan aviat es podia assistir a un espectacle flamenc com prendre un aperitiu o buscar companyia femenina. Anys més tard, quan el local va tancar, els Bofarull van comprar les lletres vermelles amb què s'anunciava per substituir les que s'havien deteriorat a Los Caracoles, ja que tots dos rètols els havia fet el mateix artesà. Aquest és l'únic record que queda actualment del que va ser un dels establiments de referència d'aquella Barcelona.

Al mateix carrer Gínjol, paret per paret amb Los Cabales, hi havia La Buena Sombra al carrer Gínjol número 3, que llavors s'anunciava amb un gran cartell com a «Spanish Typical Show». Aquest local havia obert molt abans de la Guerra Civil i oferia una gamma molt àmplia de possibilitats. A part de les tapes, era una de les sales de flamenc més populars a casa nostra i també hi abundaven les meuques. Amb el temps es va transformar en lloc

de trobada de travestits, i durant la dècada dels setanta va arribar a ser un *Peep Show*, amb espectacles eròtics des de les cinc de la tarda fins a altes hores de la matinada. Entrant al carrer Escudellers hi havia el Charco de la Pava –amb una sala que imitava una plaça de braus, amb grades i un *tendido* amb la bandera espanyola–, conegut per ser el local on va néixer la rumba catalana, amb les actuacions d’Antonio González el Pescailla. Més enllà, fent cantonada, hi havia el carrer Nou de Sant Francesc, reialme del conegut Fèlix, el vigilant del barri, que t’obria la porta i t’encenia una espelma perquè t’hi veiessis a canvi d’una pesseta i a qui tothom coneixia com el Sheriff. Allí hi havia La Venta Eritaña, on cantava, entre d’altres, la gran Dolores de Córdoba. El local era molt freqüentat per un xurrer de la Barceloneta, *cantaor* amateur, que seria el pare de l’actriu Loles León. Just al portal del costat hi havia també La Macarena, un local obert l’any 1941 i avui transformat en una de les discoteques més petites de la ciutat; llavors era conegut pels seus saraus flamencs, que duraven fins que es feia de dia. Aquí l’ambient andalús i homosexual es barrejava, amb la presència habitual de personatges com els pintors Ocaña i Nazario, que anaven a veure cantar uns artistes a qui els clients posaven bitllets a la bragueta, avançant-se als actuals espectacles de *boys*. Per aquí hi havien passat gent com Orson Welles, Robert Mitchum o John Wayne. Davant d’aquests dos establiments hi havia la botiga de vins El Camarote, també amb ambient flamenc i gai, on hi havia tertúlia musical.

Al carrer Obradors hi havia un altre *tablaó* clàssic: La Venta Andaluza. A Nou de Zurbano –a l’altre costat del carrer Escudellers– hi havia el bar Candelas, presidit per tot de cartells de toros i un cap de brau de grans dimensions. I al carrer Gignàs hi havia Las Cuevas –mal anomenat Las Cuevas de Luis Candelas–, conegut per l’extensa selecció de xerès que hi havia a les seves lleixes. L’èxit del flamenc entre la marineria americana va fer que sortissin nous locals com l’Andalucía de Noche, a la Rambla, o Los Taranos, fundat l’any 1963 per Juan Roselló, amo també del Jamboree. Diuen que en aquest local a l’actriu Ava Gardner li van robar una jaqueta de visó blanc. La revista *Fotogramas* ho recollia així l’any 1964:

Ava y su secretario, Bill Gallagher, se marcharon después de cenar a un *tablaó* flamenco. Allí pagó 9.000 pesetas en consumiciones porque invitó a beber a todos los marines que estaban en la sala. Cuando ya se iba se dio cuenta de

que le faltaba una pitillera de oro y la chaqueta que había dejado sobre la mesa. «Alguien se las habrá llevado como recuerdo», dijo, sonriente.

Com recordava el senyor Angel Gómez, dies després va córrer el rumor que l'havien trobat a bord d'un vaixell de la Sisena Flota, a l'armariet d'un mariner que va confessar que l'hi havia agafat perquè l'admirava molt. Ava Gardner es va fer molt coneguda entre les tripulacions que venien a Barcelona, perquè allí on se'ls trobava els convidava a beure; i segons sembla va tenir més d'un *affaire* d'una nit amb algun d'aquells xicots tan ben plantats.

Al carrer Nou de la Rambla els mariners encara van poder conèixer una taverna com Los Pajaritos, sempre atapeïda de gàbies d'ocells, amb el terra colgat de cànem, on es reunia la societat musicohumorística Lo Picarol. I finalment podien acabar la nit a la Bodega del Toro, situada al costat de la sala de festes Jardines Bagdad, propietat de la famosa Bella Dorita, que la va dirigir fins l'any 1975, quan es va transformar en l'actual Bagdad, dedicat als espectacles eròtics. Segons sembla, n'eren clients habituals els gitanos de Montjuïc, que tancaven el bar i seguien la festa fins que sortia el sol. L'oferta era realment àmplia, amb *tablaos* com El Farolillo de l'hotel Ritz o Los Jualenes del carrer Aldana, especialitzat en sevillanes i on era freqüent veure de clients Lola Flores i el Pescailla; bars d'entesos com el Triana, al carrer d'Aglà; o sales més folklòriques, com El Patio del Farolillo, al Poble Espanyol.

BALL AL DANCE CALONE

A part del flamenc, poca cosa més oferia musicalment la ciutat. Llavors estava de moda el mambo; i el seu màxim exponent, Pérez Prado, tocava al bar Almirall i a La Paloma cada cop que venia a la ciutat. Per als amants dels lents hi havia els ritmes sensuals d'Antonio Machín, de Bonet de San Pedro i de Jorge Sepúlveda. Els més sofisticats tiraven de Luis Mariano o de Gloria Lasso. I per descomptat hi havia la copla, que s'havia convertit en la banda sonora de la postguerra, amb Juanita Reina, Antonio Molina, Concha Piquer o Juanito Valderrama com a màxims exponents. A casa, l'aparell estrella era la ràdio; fora de casa, el jovent es reunia als bars on hi havia gramola, com l'Edén de Nou de la Rambla, l'Alaska del passeig de Sant Joan o el Roca del carrer Sant Pau. Amb l'arribada de la Sisena Flota tot